

Nəsiminin yaradıcılığında hürufi görüşlər

Görkəmli Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri İmaməddin Nəsimi 1369-cu ildə Şamaxı şəhərində anadan olmuşdur. Nəsimigil nəsillicə seyid idilər. Bu səbəbdən Nəsiminin adının, ləqəbinin, təxəllüsünün qarşısına çeşidli qaynaqlar "Seyid" sözünü də əlavə etmiş, onu Seyid Nəsimi, Seyid İmaməddin, Mir İmaməddin kimi də tanıtmışlar.

Hürufiliyə gedən yol...

İlk gənclik illərindən onu səciyyə-ləndirən keyfiyyət sığmazlıq idi ki, ömrü boyu müşayətçisi olaraq qaldı. Şamaxının münbit təhsil mühitində mükəmməl təməl savad alsa da, bu biliklərin çərçivəsi ona dar gəldi, daha geniş məkan aradı. Hürufiliyə səmt götürdü. Şeyrlərində günün sabit din təfəkkürü ilə uyuşmayan məqamlar üzə çıxmağa başladı. Onun bu qəbil şeyrlərini oxuyan, özü də şair olan, "Julidəmu" təxəllüsü ilə yazan Şah Xəndan, qardaşının başına bəlalər gələ biləcəyindən xoflandı. Məktub yazaraq Nəsimini qəlbindəki hər sirri şeirə gətirməməyə, dilə-dişə düşmə-məkçün məxfiliyə riayət etməyə səslədi:

**Gəl bu sirri kimsəyə faş etmə,
Xanü xası aməyə aş etmə.**

Nəsimi isə öz içərisinə də sığmırdı, belə xəbərdarlıqla, lap ən aşkar hədə-qorxuyla onu məqsədindən yayındırmaq, tutduğu cığırda sapdırmaq müşkül idi. Dərya artıq dalğalanırdı, ləpərlər məcradan çıxırdı.

Qardaşının nigarən beytinə Nəsimi şeirlə cavab vermişdi:

**Dərya-yi mühit cuşə gəldi,
Kövn ilə məkan xuruşə gəldi.
Sirr-i əzəl oldu aşikara,
Arif necə eylesin müdara?
Nəqqaş bilindi nəqş içində,
Ləl oldu əyan Bədəxş içində.
Küll-i yer ü göy həq oldu mütləq,
Söylər dəfə çəngü ney:"Ənəlhəq!"
İman ilə küfr bir şey oldu,
Dadlu ilə acı bir mey oldu.
Adəmdə təcəlli qıldı Allah,
Qıl adəmə səcdə,olma gümrəh!**

Cövhərindəki sığmazlıq şəkəri onu bəktəşiliyə yönəltdi. Amma bəktəşiliyin qəlbi Nəsiminin ölçüsündən balaca idi. Bəktəşilər çox olsa da, Nəsimi tək idi, tale onu gedilmiş yolla getməyə deyil, hələ ləpir düşməmiş yollara yönəldirdi.

**Surətdə gərçi bəktəşi çoxdur
Nəsimi tək,
Mənində adı hər həcərin kimiya
deyil.**

Aralandı bəktəşilərdən. Onu hürufiliyin ahənrübası cəzb edirdi. Hürufi-

rin öndəri Şeyx Fəzlullah idi. Həllac Mənsura sevgisinə görə Seyid İmaməddin "Hüseyni" olmuşdu. Fəzlullahın təxəllüsünü "Nəimi" idi, İmadəddin də ona oxşamaqçün köhnə təxəllüsünü "Nəsimi"yə dəyişdi. Təbrizdə doğulmuş Fəzlullah zamanəsinin əsas elm sahələrini yeniyetməlik illərindən mükəmməl şəkildə qavrasa da, çörəyini papaqçılıqdan çıxarırdı. Lakin

onun alnına beş-on başa papaq tikməkdən daha əzəmətli bir vəzifə - yüzrlər, minlərlə beyinə ülgülər, düsturlar bağışlamaq, təzə bir fəlsəfi fəza doğurmaq yazılmışdı.

Hürufiliyin ana kitabı, baş dərslisi olan "Cavidanname"ni qələmə aldı.

"Məhhəbətnamə"si, "Ərşnamə"si, "Növmnamə"si də vardı. Amma onlardan heç biri "Cavidanname" kimi məşhur olub əl-əl, ürək-ürək, qafa-qafa gəzmedi.

O kitab Nəsiminin də beyninə işığı nı saldı. Və Nəsimi tapındı bu kitab, bu ustada, bu təlimə:

**Fəzl-i həqdir vaqif-i əsrarımız,
Fəzl-i həqdəndir qamu ənvarımız.
Fəzl-i həq göstərmiş idi karımız,
Fəzl-i həqdir, fəzl-i həq memarımız.**

1386-cı ildə Fəzlullah hürufiliyin təbliği və ətrafına yeni ardıcılar yığmaqçün Şirvana gələndə artıq Seyid İmaməddin bir şair kimi ad çıxarmışdı. Cahana və cahanlara sığmayan bir Zirvə vəsiyyətnamənin tələblərinə necə sığaydı? Boynuna alırdı ki, məsləki, fikri, qayəsi - ayəti onun özündən də güclüdür, uludur:

**Məndə sığar iki cahan, mən bu cahana sığmazam,
Gövhər-i laməkan mənəm, kövnü məkana sığmazam.
Kimsə güman ü zənn ilə olmadı həqq ilə biliş,
Həqqi bilən bilir ki, mən zənnü gümanə sığmazam.**

Hürufilik də, bəktəşilik də Nəsiminin təsiriylə Anadoluda dərin köklər atır, qanadını gərir. Məhz elə nüvvəsində siyasi niyyətlər olması onlarda da hakimiyyəti bu yolun yolçularıyla

sərt davranmağa səfərbər edir. Bəktəşiləri sadəcə asmlar, başını üzmlər, Sultan Murad zamanında onların neçəsinə od vurub diri-diri yandılar.

Nəsimi vəziyyətin tədircən mürək-kəbləşdiyini duyaraq yenə düzəlir yola. Bu dəfə İraq, Suriya səmtini götürür. O üç dildə-türkcə, farsca, ərəbcə yetkin savad və biliklər yiyəsiydi, hər üç dildə şeirlər yazırdı və "Divan"lar bağlamışdı. Bu səbəbdən məfkurəsini intişar etdirməkdə onun dil, nəzm, məhdudiyyəti yox idi.

**Haqqı görən gözlər gərəkdir ki,
mənim üzümü görsün,
Xudbin olan gözlər Allahın üzünü
necə görə bilər?!
Ey çöhrəsi Nəsiminin gözlərinə
ışıq verən,
Məqsədi səni görmək olan səndən
savayı kimi görər?!
Səndən**

Salnaməçi rəvayət edir ki, Nəsiminin Allahın insanda təcəlla etməsinə nümunə olan bu şeirini onun şagirdlərindən biri Hələbdəki qələbəliklərdən birində ucadan söyləyirmiş. Qəzəli oxuyanı tuturlar, Allaha asi düşdüyünə görə çəkirlər dar ağacının ayağına.

Bu dəliqanlı cavan şeir özümünküdür, "Nəsimiyəm" deyir. Əhvalatdan xəbər tutunca Nəsimi tələsik həmin meydana yetişir, mərdliyə kişiliklə cavab veriri, həqiqəti açır, şagirdinin onu xilas etmək naminə bu şeirə sahib çıxdığını bildirir və günahsız gənci azadlıqğa buraxdıraraq özü divana təslim olur.

Sultan Müəyyəddinin əmri özünü çox gözəltmir:

"Dərisi soyularaq cəsədi Hələbdə yeddi gün əhaliyə nümayiş etdirilsin, sonra əl-ayaqları kəsilsin..."

Nəsimi bir şair, bir şəxsiyyət kimi əqidəsinə sadiq bir şəxs kimi tarixə qovuşur. Onun qatilləri şairi fiziki cəhətdən məhv etsələr də, onun mənəvi qələbəsinə ləğv etməyə qadir ola bilmədilər. Zəmanda Nəsiminin böyük-lüyünü sübut etdi. O, bu gün Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində öz layiqli yerini tutmaqdadır. Nəsiminin şeiri, mənsub olduğu təriqət, əqidəsi öyrənilir tədqid edilir. Azərbaycanda onun adı əbədləşdirilmiş, altı yüz illik yubileyi böyük təntənə ilə qeyd edilmişdir. Məşhur Azərbaycan yazıçısı İsa Hüseynov onun həyatından bəhs edən "Məşşər" əsərini yazmışdır. Romanın əsasında "Nəsimi" filmi çəkilmiş və tamaşaçıların rəğbətine səbəb olmuşdur.

Nəsimi dilimiz, tariximiz, ədəbiyyatımız var olunca qiyamətə qədər bizimlədir. Biz gənclər onun irsini daim öyrənəcək və yaddaşlarımızda yaşadacağıq.

Oğuz Ayvaz